

Att göra gott

Svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur

Abstract: Questions about the function of literature are highly relevant, especially considering today's great concern for the status of literature and for young people's reading. In this article we investigate easy-to-read, or easy reader, a text type rapidly progressing in Sweden, and increasingly highlighted as a solution to the weak interest in reading among young people. Easy reader books originate from the democratic argument that everyone has the right to be able to read and to understand information. Although a significant part of today's Swedish book market consists of easy-to-read literature, we know very little about the attitudes towards this literature and its readers. While easy-to-read books are made accessible on the market through different channels, the authors and publishing houses play a particularly important role. This article describes and discusses Swedish authors' and publishing houses' values and attitudes to their books, their readers and their mission, through interviews with 15 authors and three publishing houses conducted during 2014–2015. The article shows that the will to do good is a major motivation to act within the easy-reading field. The authors and the publishing houses look upon their mission as very important for a group of struggling or reluctant readers. According to the authors and publishing houses, this group requires texts that are characterized by simplicity in terms of recognition of characters, settings and themes. They also want to remove the stigmatization of easy readers, at the same time as the books are intended to serve as a didactic tool. Our results also show that the majority of authors combine their writing with a large number of author visits in schools.

Keywords: easy reader books, young adult fiction, authors, editors, functions of literature, democracy

Frågor som vilken funktion skönlitteraturen har och varför man ska läsa skönlitteratur är ständigt aktuella. Flera forskare har diskuterat och problematiserat den allmänna uppfattningen att skönlitteratur per se är något gott (Eagleton; Nussbaum; Persson, *Den goda boken*; Persson, *Varför läsa litteratur?*). Det är ett antagande om att "litteraturen är god och världen är ond", skriver exempelvis Magnus Persson. Han menar att människor, inte minst elever i skolan, uppfostras genom skönlitterär läsning till att bli demokratiska och goda människor (*Den goda boken* 20). Anders Johansson diskuterar också i essäboken *Göra ont* synen på att skönlitteratur förutsätts vara något gott. Han konstaterar att läsning ofta betraktas som ett sätt att "bekämpa det meningslösa, tomma, fula, lögnaktiga, ignoranta; kort sagt ta del i upplysningen" (43). Litteraturens inneboende godhet är dock en myt, menar både Persson och Johansson. Frågor om litteraturens funktion och eventuella godhet är emellertid högst relevanta, inte minst eftersom det i vår samtid höjs många röster om oron för ungas bristande intresse för skönlitteratur (*Läsandets kultur* 65). Även om resultaten i senaste PISA-undersökningen visade att den negativa trenden brutits, är oron för ungas bristande läsförmåga fortfarande stor. Dessutom görs stora fortbildningsinsatser för att höja lärares kunskaper i läsundervisningen och elevernas läsintresse (Skolverket, *PISA 2012*; Skolverket, *PISA 2015*).

Mot bakgrund av denna utveckling vill denna artikel rikta blicken mot lättläst litteratur, som är en texttyp på stark frammarsch i Sverige och som allt oftare har lyfts fram som en lösning på det svaga intresset för läsning hos ungdomar (Djurberg 6 ff.). Lättläst når allt fler läsare och utgivningen ökar, samtidigt som texttypen mycket sällan är föremål för studier. Utgivningen riktar sig till många olika och delvis disparata målgrupper. Hit hör läsare som uppfattas som lässvaga och inte minst ungdomar som inte tycker om att läsa skönlitteratur. Föreliggande artikel har ett specifikt fokus på svensk nyskriven lättläst skönlitteratur för ungdomar, som återfinns i vanliga klassrum och på skolbibliotek runt om i Sverige. Till skillnad från Persson, som frågar sig varför man ska *läsa* litteratur, är vi i denna artikel intresserade av varför författare och förlag vill *skriva* och *förmedla* lättläst litteratur. Syftet med artikeln är att fördjupa kunskapen om vilka attityder till lättläst som uttrycks av författare som skriver denna typ av litteratur och de förlag som ger ut den. Vi studerar också vilka funktioner författare och förlag menar att texttypen har för sina unga läsare.

Lättläst – en texttyp i tiden

Lättläst har sitt ursprung i demokratiargumentet att alla människor har rätt till läskunnighet och rätt till att tillgodogöra sig information. Lättlästa texter är, enligt Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), texter som har anpassats till den läsare de vänder sig till. MTM driver även LL-förlaget, som är ett av de ledande förlagen inom utgivningen av lättläst. LL-förlaget har, tillsammans med flera andra förlag som specialiserar sig på texttypen, ökat sin utgivning markant (*Läsandets kultur* 58). Det äldsta förlaget som inriktar sig på lättläst litteratur i Sverige är Hegas som startade 1983. På senare år har nya förlag startat, som Argasso bokförlag (2002), Nypon förlag (2009) och Vilja förlag (2012). Dessa förlag har på kort tid blivit viktiga aktörer på bokmarknaden med sin utgivning av nyskriven lättläst skönlitteratur. Också de stora barnboksförlagen, till exempel Rabén & Sjögren, ger ut lättläst. Böckerna säljs huvudsakligen via förlagens hemsidor och nätbokhandlare och de marknadsförs via särskilda kataloger till skolbibliotekarier och specialpedagoger.

Antalet författare som skriver lättläst har ökat under de senaste åren. Även etablerade författare som Mårten Melin och Johanna Nilsson skriver numera lättläst ungdomslitteratur, liksom deckarförfattare som Camilla Läckberg. Lättläst ungdomslitteratur, som tidigare förde en undanskymd tillvaro med en utgivning riktad till en mindre grupp läsare, vänder sig idag till en bredare målgrupp. Ungdomsböcker som utges på förlag som är inriktade på lättläst är generellt sett inte så omfångsrika i sidantal, men de kostar förhållandevis mycket pengar. De har ofta hårda pärmar och påkostad layout med svartvita illustrationer och färgglada omslag. Beteckningen "lättläst" på omslaget är oftast undagömd och ambitionen tycks vara att märkningen ska vara diskret och helst inte synas alls.

Trots att en viktig aspekt av texttypen är att litteraturen ska vara lätt att läsa, finns det få studier som undersökt om så verkligen är fallet. I relation till lättlästa texter, såväl fakta som fiktion, nämns ofta begreppet läsbarhet (Adkins, Elkins & Singh 279 ff.). Språkliga egenskaper som har föreslagits påverka en texts svårighetsgrad och som också nämns bland MTM:s skrivråd är ordlängd, tilltal, omväxlande meningslängd, textbindning, ordfrekvens och val av aktiv eller passiv verbform (Lundberg & Reichenberg). På LL-förlagets hemsida framgår att förlaget "arbetar medvetet med innehåll, språk, bild och form för att göra boken lättläst och tillgänglig" (MTM). För att underlätta för läsaren delar förlagen in texterna i olika nivåer. LL-förlaget använder till exempel beteckningarna "lätt", "lättare"

och "lättast", där de lättaste böckerna ska ha enkla meningar och korta rader, medan de lätta böckerna innehåller längre meningar och svårare ord. Det kan vidare förekomma såväl bildspråk som bisatser. I Sverige finns det ingen gemensam standard med kriterier för lättläst bland förlagen.

Felski och litteraturens syften och funktioner

Vilka syften och funktioner menar författare och förlag att lättläst har? Ett sätt att undersöka denna fråga är att ta hjälp av Rita Felskis begrepp *recognition*, *enchantment*, *knowledge* och *shock* från hennes studie *Uses of Fiction*. Felski hävdar att litteraturläsning innefattar *enchantment*, hänförelse, inför den värld som fiktionen målar upp. Även om läsaren upplever en stark sinnesrörelse av fiktionen är hon ändå medveten om att det är en fiktion. Litteraturläsningen innefattar också *knowledge*, kunskap, där ett motiv för att läsa skönlitteratur är förhoppningen att nå en djupare förståelse för vardagen och hur det sociala livet formas. Ytterligare en aspekt av litteraturläsning är *shock*, vilket är en läsning som innefattar ett våldsamt möte med helt andra värderingar och uppfattningar än läsaren är van vid. Upplevelsen kan göra ont och innebära att säkerheten i ens övertygelser ruckas. Felskis begrepp *recognition*, igenkänning, är en viktig del av läsprocessen och är avgörande för läsningens betydelse för identitetsutveckling i ett brett perspektiv: "Recognition is about knowing, but also about the limits of knowing and knowability, and about how self-perception is mediated by the other, and the perception of otherness by the self" (Felski 49).

Igenkänning nämns ofta bland läsforskare som en förutsättning för att förstå en berättelse (Lundström & Olin-Scheller 107 ff.). Detta ska dock inte förväxlas med identifikation. Tvärtom handlar igenkänning om att litteraturen ger nya upplevelser av vad man redan vet, men också en förståelse för att det är möjligt att få nya insikter. När vi känner igen någonting lär vi känna det igen, menar Felski, och detta kan beskrivas som en kognitiv självförståelse. I igenkänning inkluderas också processer som relaterar till hur "jaget" uppfattas av andra och uppfattningar om "den Andra" och det okända. Maria Nikolajeva har rest frågan om varför man i pedagogiska sammanhang så ofta frågar de unga om vilken karaktär de vill identifiera sig med eller skulle vilja vara. Denna fråga, menar Nikolajeva, ställs sällan till läsare av vuxenlitteratur och hon påpekar att när vi läser Kafkas *Förvandlingen* identifierar vi oss knappast med Gregor Samsa, inte heller med Raskolnikov i Dostojevskijs *Brott och Straff* (Nik-

olajeva 185). Att de unga läsarna ska identifiera sig med den unga litterära karaktären i en roman är alltså inte alls nödvändigt, argumenterar Nikolajeva, snarare tvärtom. Skönlitteraturen kan utveckla ett empatiskt förhållningssätt och ge en djupare förståelse för andra, men för att göra det behöver man kunna skilja mellan sig själv och de litterära karaktärerna och mellan sig själv och andra precis som i det verkliga livet. Man måste förstå att litterära karaktärer är något annat än verkliga personer och att detta får konsekvenser för tolkningen. Det finns annars en påtaglig risk för att man understödjer solipsism (Nikolajeva 185, 201; Eagleton).

Metod och material

Materialet till artikeln består av semistrukturerade intervjuer (Bryman; Kvale & Brinkmann) med 15 författare (åtta män och sju kvinnor) och medarbetare vid tre förlag. Urvalet av författarna baseras på kriteriet att de skriver nyskriven skönlitteratur för ungdomar och att de har skrivit fler än tre lättlästa böcker. I urvalet eftersträvades en jämn fördelning mellan män och kvinnor, en geografisk spridning och att olika förlag skulle vara representerade. Förlagen har inte konsulterats vid urvalet. Eftersom det rör sig om små förlag med få anställda där sysslorna kan variera intervjuade vi sammanlagt fyra förläggare, förlagsredaktörer och förlagschefer. De är alla verksamma på tre väletablerade förlag som enbart ger ut lättläst litteratur i Sverige.

Intervjuerna utfördes gemensamt av artikelförfattarna under 2014–2015 och de ägde rum på platser som författarna själva bestämde, oftast ett café. Förlagsintervjuerna genomfördes i förlagens respektive lokaler. Intervjuerna varade mellan 60 och 90 minuter. Samtliga spelades in på en ljudfil och har transkriberats. Artikeln redovisar utsagorna utan att namnge vare sig författare eller förlag.

Attityder till att skriva, ge ut och sprida lättläst

I intervjuerna framgår att informanterna är eniga om att den lättlästa litteraturen ska uppfattas som skönlitteratur av bra kvalitet. "Våra böcker ska kännas som skönlitteratur", säger en förläggare, samtidigt som en annan betonar att "lättläst är ingen B-litteratur". De intervjuade författarna och förläggarna menar dock att texttypen är skönlitteratur av ett speciellt slag. Det betyder att författarna är medvetna om att de måste följa de riktlinjer som förlagen tillhandahåller, som innebär att språket ska vara enkelt och inte innehålla för

svåra och långa ord, ha rak kronologi och inte ha för många sidospår, parallellhandlingar eller olika berättare. Flera författare nämner att de *lärt* sig att skriva lättläst och att de inte längre reflekterar så mycket över att de skriver lättläst. De flesta av de intervjuade författarna poängterar att det alltid finns en redaktör som ser till att texten motsvarar förlagets krav på lättläst. En av författarna uppger att "förlaget inte petar så mycket i manus, men att lite ändringsförslag alltid kommer". Några exempel finns på att förlagen gör lite större ändringar och justeringar av texterna. En av de intervjuade författarna berättar exempelvis att i en historia byttes huvudpersonens namn ut för att tydligare kopplas ihop med intrigen i ett manus. I detta fall var huvudpersonen en pojke från ett socioekonomiskt lågstatusområde och förlaget ändrade namnet för att det lättare skulle kunna förknippas med en som bor i området.

Vidare förekommer det regelbundet att förlagen tar kontakt med författare och ber dem skriva lättläst åt dem. Några författare menar att det är deras och förlagens gemensamma uppgift att identifiera nya motiv och teman som kan intressera nya läsare. "Förlagen kan ge mig specifika uppdrag", säger en författare, och beskriver sedan en beställning på att skriva om en speciell sport som ofta utövas av unga killar. Dessa böcker, menar författaren, har blivit populära bland killar i förorten, där också handlingen utspelas. En annan författare förlägger historien till landsbygden för att det finns få böcker som utspelar sig där och för att det där, enligt författarens förlag, finns många unga, framför allt manliga, ointresserade läsare.

Också i förmedlingen av lättläst har författarna och förlagen en viktig roll. Det visas inte minst av det faktum att det är mycket vanligt att författare gör författarbesök i skolor runt om i landet där de talar om sina böcker, läser högt ur dem och har pedagogiska aktiviteter med eleverna (Bergman & Persson; Persson & Bergman). Författarna uppger att det kan handla om att eleverna får skriva vidare på en berättelse, eller att eleverna ska få inspiration till att skriva en egen fiktiv berättelse. Många av författarna är ute på författarbesök varje termin och det rör sig om alltifrån 15 till mer än 50 besök. En författare beskriver en verksamhet på 30–40 besök per termin på olika ställen i landet. Besöken beskrivs ibland som slitsamma med resande och hotellnätter, men också som roliga och inspirerande. Besöken, menar författarna, är inte bara en god inkomstkälla utan skapar också värdefulla möten mellan författare, elever och lärare. Uppdraget att kombinera marknadsföring av sina egna böcker och pedagogiska möjligheter att läsa och skriva med eleverna ses av författarna som mycket viktigt för deras skrivande. En av författarna säger att "det

är härligt att få betalt för att marknadsföra sina egna böcker – och så är det kul också”. En annan författare beskriver att besöken ofta innefattar möjligheten att testa nya böcker och bokidéer i klasserna.

Att författarna i så stor omfattning besöker skolorna påverkar på flera nivåer processen att skriva den lättlästa skönlitteraturen. Inte minst handlar det om att texterna blir mer anpassade till målgrupperna. Genom besöken i skolorna får författarna kunskap om böckernas spridning, användning och funktion, vilket är en kunskap som återförs till förlagen genom det nära samarbetet mellan författare och förläggare. Det är vidare slående att skolbesöken så gott som alltid äger rum i kommunala skolor. Flera av författarna påpekar att de aldrig får förfrågningar från friskolor, och menar att detta möjligen kan bero på att friskolorna har färre bibliotek och därmed ingen aktiv bibliotekarie som driver frågan, alternativt att eleverna där har mindre behov av just lättläst, att lärarna inte prioriterar författarböcker eller väljer andra författares böcker.

I förmedlingen och spridningen av lättläst satsar förlagen också alltmer på marknadsföring och på att skapa kontakt med bokförmedlarna, som i detta fall är lärarna och skolbibliotekarierna. Förläggarna beskriver hur de reser runt på olika utbildningsdagar och skol- och biblioteksmässor för att aktivt sprida information om vikten av lättläst skönlitteratur och för att marknadsföra det pedagogiska material som finns till böckerna. En av förläggarna blir ofta inbjuden som föreläsare. Förläggarna betonar samstämmigt att intresset för lättläst avsevärt har ökat den senaste tiden, vilket märks på en stigande försäljning och därmed möjlighet till större utgivning. Från att ha varit en texttyp i marginalen och inte särskilt väl ansedd menar förlagen att den idag har blivit en del av det litterära (och det didaktiska) fältet, där media numera kan uppmärksamma lättläst genom exempelvis intervjuer med författare. Recensioner är däremot sällsynta.

Flera förläggare påpekar att böckerna de producerar är snygga och att säljande omslag är viktiga. ”Omslagen måste attrahera både förmedlaren och läsaren”, menar en förläggare. Samtliga poängterar också att omslagens betydelse har ökat inom utgivningen över tid. Tidigare var omslagen inte särskilt påkostade. ”Lättläst var förr lite lågbudget”, konstaterar en av förläggarna. Samtliga menar också att presentationstexten i deras förlagskataloger är mycket viktig eftersom det är den säljtext som förmedlaren och inköparen läser. Texten är alltså inte alls riktad till ungdomsläsaren.

Genom författarnas och förlagens utsagor kan vi konstatera att lättlästlitteraturen befinner sig i en rörelse *bort från* en stigmatiser-

rande hållning där texttypen tidigare förknippades med läsare som hade lässvårigheter och bristande kunskaper *till* böcker som kan uppfattas som intressanta och till för alla ungdomar som vill läsa lätt. Rörelsen mot att uppfatta lättläst som mainstream framträder alltså tydligt i intervjuerna. Författarna talar samfällt om att de ser en ökad status för texttypen och några menar också att de vill och kan försörja sig på att skriva lättläst. Böckerna går fort att skriva, poängterar flera av författarna. Det kan "gå på en dag bara man har fått idén", säger en författare och en annan menar att man skriver ett lättläst bokmanus "på kortare tid" än en vanlig ungdomsbok som ju är mer omfattande. "En bok är som att skriva en längre artikel", säger en författare. "Lättläst är min födkrok", säger en annan och det är uppenbart att för flera av författarna är det ett viktigt tillskott till försörjningen att skriva lättläst. En standardupplaga av en lättläst bok ligger på 1 000 exemplar, men vissa böcker blir storsäljare och det kan då röra sig om 3 000 exemplar eller mer. Standardupplagan är betydligt mindre än för en vanlig ungdomsbok, som enligt förläggarna ligger på 3 000–5 000 exemplar. Bokförsäljningen till bibliotek och skolor tillsammans med förskottsbetalningen, som är betydligt lägre än för en vanlig ungdomsbok, ger tillsammans med utlåningen på biblioteken en del inkomster. Sammantaget säger informanterna att lättläst är en god inkomstkälla. Tillsammans med författarbesök försörjer sig några författare på lättläst, men det är vanligast att författarna kombinerar skrivande av lättläst ungdomslitteratur med skrivande av andra typer av böcker.

Lättläst och demokratiuppdraget

Förlagen och författarna uppfattar alltså lättläst som en växande bransch där man kan nischa sig mot fler målgrupper och fler läsare. Både författarna och förlagen poängterar att lättläst är ett mycket angeläget uppdrag och drivkraften som de flesta av författarna och alla förläggare uttrycker är en vilja att få fler unga intresserade av att läsa skönlitteratur. Ett genomgående och starkt tema bland utsagorna om hur de ser på lättläst och på sin egen roll är demokratiuppdraget. Författarna och förläggarna förmedlar att det handlar om att kunna ge den hjälp som behövs för att öka intresset för skönlitteratur och ge stöd åt en allt större grupp lässvaga och unga som är ointresserade av att läsa litteratur. En förläggare menar att detta är en viktig uppgift så att alla människor kan "bli läsare och därmed bli aktiva medborgare i ett demokratiskt samhälle". En annan förläggare påpekar att

den grundläggande tanken är vikten av att "alla får ett språk" och "kan göra sin röst hörd". Detta får man genom att läsa skönlitteratur, menar förläggaren, och här fungerar lättläst som "en genväg" eller "en inkörsport" till annan litteratur. Även en av de intervjuade författarna påpekar att "alla behöver bli läsare och genom det få ett eget språk".

En annan aspekt av demokratiuppdraget är ambitionen att texterna ska, som förläggarna uttrycker det, "hålla hög kvalitet". Detta är nödvändigt, menar samtliga förlag, inte minst för de läsare som inte kommer vidare till annan litteratur. Omsorgen kring utbudet för målgruppen ovana och ovilliga läsare är alltså stor. I likhet med förlagen ser flertalet av författarna lättläst skönlitteratur som en inkörsport till och en bra väg in i läsandet och att målet är att läsarna sedan ska kunna gå vidare till "riktig" litteratur. "Det är bättre att läsa lite och lättläst än att inte läsa alls", menar en av de intervjuade författarna och en annan uppger att "många killar måste läsa många lättlästa böcker innan dom kan ta steget vidare". Såväl författarna som förlagen lyfter fram omotiverade och lässvaga pojkar som en specifik målgrupp för lättläst. "Jag skriver mest för omotiverade killar på högstadiet. Det är ju dom lärarna har mest problem med", uppger en av författarna. En annan menar att den lättlästa litteraturen är ett viktigt verktyg för att ge unga en framtidstro, även de som har jobbiga och traumatiska upplevelser bakom sig. Litteraturen fungerar då som något som kan ge hopp och nya insikter.

Läslust genom igenkänning

Eftersom målgruppen för lättläst inte är vana läsare menar flertalet av de intervjuade författarna att läsupplevelsen i sig är viktig och förläggarna delar denna syn. Författarna talar om vikten av att som läsare kunna drömma sig bort och släppa det som finns runt omkring. En av författarna menar också att "ovana läsare till och med kan få en större läsupplevelse än vana, inte minst om man har ett annat språk". En annan uppger att "jag tänker att jag måste göra en så spännande historia som möjligt, för att lura dom in i läsningen liksom". Den uppfattning som kommer till uttryck påminner till viss del om det som Felski beskriver som hänförelse inför litteraturen och fiktionens värld. Samtidigt framkommer i intervjuerna med författarna tydligt uppfattningen att de ser sina böcker som redskap för att upplysa och informera sina läsare om hur "verkligheten" ser ut. "När man skriver för lässvaga läsare är ämnet väldigt viktigt", säger en av de in-

tervjuade författarna. En annan uppger att det ibland kommer fram synpunkter på att böckerna är hemska. "Men verkligheten är ju ännu hemskare", menar denna författare.

Såväl författarna som förlagen lyfter fram att läslusten och förmågan att läsa är nära sammankopplat med att läsarna känner igen sig i karaktärer och miljöer (jfr Felski). Detta innebär huvudsakligen att den tänkta målgruppen synliggörs på ett tydligt sätt i berättelsen. Precis som i traditionell ungdomslitteratur handlar böckerna ofta om sådant som förlagen och författarna tänker sig ligger ungdomarna själva nära, till exempel kärlek, familjeförhållanden, vänner, skolmiljön, fritidsvanor och fester, men också mobbning och utsatthet (Boglund & Nordenstam). Detta innebär att tematiken i lättläst skönlitteratur är densamma som i traditionell ungdomslitteratur, men som visats i en av våra andra undersökningar är de lättlästa ungdomsböckerna ofta könsstereotypa. Flickorna intar en relativt passiv roll i sina relationer, medan pojkarna är aktiva både ensamma och i grupp (Nordenstam & Olin-Scheller, "Om modelläsare" 143 f.).

Författarna och förlagen poängterar också att det är deras uppgift att identifiera grupper av läsare som saknar böcker som ger igenkänning. För unga kvinnor är temat ofta relationer och utsatthet av olika slag (jfr Nordenstam & Olin-Scheller, "Om modelläsare"). När det gäller böcker för pojkar nämner författarna att de kan handla om mopeder och motorer, men också ha en våldsam handling. "Jag skriver böcker som är populära bland killar i förorten", säger en författare, och menar att läsarna där kan uppleva igenkänning "eftersom de handlar om vanliga killar och deras vardag". Att det konceptet fungerar, menar författaren, visar det faktum att boken har blivit en bästsäljare samt att vederbörande vid ett författarbesök fick veta att ett gäng unga killar som inte brukar läsa skönlitteratur både hade läst boken och bildat en bokcirkel. Ett par av de intervjuade författarna nämner inte alls igenkänning, vilket är ett undantag i vårt material. De lyfter istället fram den goda historien som avgörande för skrivandet av lättläst. "Jag har ingen specifik läsare framför mig när jag skriver", menar en av dem och tillägger: "Men jag är däremot medveten om att det är lättläst som jag skriver." Detta, konstaterar författaren, får betydelse för framför allt textens längd eftersom "jag gillar det korta formatet". Målet är således att skriva bra böcker som fångslar unga läsare.

Intervjuerna visar alltså att lejonparten av författarna och förläggarna betonar det igenkänningsbara i sina texter. Som vi beskrivit ovan är igenkänning en förutsättning för att förstå en berättelse (Felski). Samtidigt är det viktigt att denna igenkänning inte är att likstäl-

la med identifikation (Lundström & Olin-Scheller). Informanternas utsagor ger uttryck för att de i större utsträckning avser "identifikation" än "igenkänning" och "empati" när de beskriver den lättlästa litteraturen och dess funktion. Märkbart är att ytterst få av författarna och förlagen nämner att litteraturen har möjlighet att skapa en distans mellan läsaren och text, att den kan innebära främmandegörning (Nikolajeva) eller det som Felski benämner som *shock*, alltså att läsningen innebär att uppfattningar och värderingar rubbas. I relation till skönlitteraturens funktion är detta anmärkningsvärt eftersom den ofta framhålls som ett möte med olika idéer, upplevelser och handlingar (Felski; Nikolajeva). Förlagen menar dock att vissa ämnen och teman är för komplicerade för lättlästformatet. Hit hör exempelvis homosexualitet, som en förläggare menar är svårt att få in i den förenklade formen. Förläggaren anser att ämnet behöver mer utrymme och att de lättlästa böckernas korta format inte kan hantera det på ett tillräckligt djuplodande vis. En av författarna menar dock tvärtom att detta inte stöter på några hinder, utan att det snarare handlar om att skapa en bra historia, även med till synes mer komplicerade teman.

Lättläst och skolan

Uppfattningen att lättläst är ett demokratiuppdrag har genom åren inneburit en nära samverkan mellan skola, författare och förlag. På flera sätt är relationen stark mellan lättläst litteratur för barn och unga å ena sidan och skolans uppdrag för läsundervisningen å den andra. I intervjuerna framstår lättläst som en av de åtgärder som skulle kunna hjälpa upp resultaten på stora internationella mätningar som PISA. Förläggarna och flertalet av författarna vittnar också om att lättlästa böcker idag har en stor spridning och brett genomslag i skolor, något som författarna inte ser som allt igenom positivt. "Idag", säger en av författarna upprört, "är det vanligt att jag kommer till en helt vanlig klass och där alla läser lättlästa böcker!" En del av författarna känner sig inte bekväma med denna utveckling. De befارar att den kan leda till att lärare nöjer sig med att eleverna läser lättläst och inte utmanas i sin läsning. "Dessutom", säger en av författarna, "gillar man inte att läsa och får en lättläst bok, är ju risken att man tycker den är konstig och tråkig, och det ökar ju inte läslusten precis". En annan av författarna tycker att det är alldeles för stort fokus på att elever ska läsa många böcker eller många sidor i skolan. "Jag skulle hellre se ett fokus på textens innehåll än antalet timmar man läser", säger författaren.

Uppfattningen att lättläst når många läsare som inte tillhör målgrupperna är inte alls lika tydligt uttryckt hos förlagen. Snarare betonar dessa den viktiga roll förlagen kan spela för svaga, ovana och omotiverade läsare och uppger att utvecklingen mot att lättläst numera av allt fler betraktas som mainstream är positiv. Flera av förläggarna hävdar att insikten om värdet av att kunna läsa har fått större uppmärksamhet under de senare åren. "Detta hör ihop med PISA-resultaten", menar en av förläggarna, som också anser att oron över ungas läsförmåga gynnar alla lättlästförlag. På så vis kan man alltså säga att det finns goda förutsättningar för att, utifrån ett demokratiuppdrag, driva ett lättlästförlag på öppen marknad med vinstdrivande och kommersiella intressen.

Avslutning

Denna artikel visar att lättläst kan beskrivas som en texttyp som från att ha fört en relativt undanskymd tillvaro snabbt och effektivt har etablerat sig på det litterära fältet. Trenden är tydlig, både förläggare av och författare till lättläst vill att böckerna ska betraktas som likvärdiga med traditionell ungdomslitteratur. Lättläst har också en given plats i diskursen kring att allt fler ungdomar inte läser skönlitteratur. Den lättlästa litteraturens status stärks genom en påkostad marknadsföring och ett påtagligt närmande till den traditionella utgivningen av ungdomslitteratur. Detta sker inte minst genom att förlagen aktivt söker upp författare, såväl nya som redan etablerade och erkända. Förlagens och författarnas aktiva samverkan med skolornas bibliotekarier, specialpedagoger och pedagoger skapar dessutom ett effektivt kugghjul där målet är att utvidga läsekretsen och därmed också utgivningen och försäljningen.

En av de funktioner som förläggarna och författarna beskriver att den lättlästa litteraturen har kan relateras till Felskis begrepp igenkänning och till hänförelse inför litteraturens och fiktionens värld. Informanterna talar om att läsningen ska vara rolig och att böckerna ska ge läslust, möjlighet till igenkänning och i förlängningen göra de läsovana till goda läsare – och kanske också till goda medborgare. För att denna läsovana grupp ska kunna överbrygga sina svårigheter och brist på intresse och motivation för läsning och böcker, måste vägen mellan fiktionen och de ungas egen värld vara mycket kort, menar författarna och förläggarna. Läsarna ska enkelt, snabbt och utan för mycket ansträngning kunna känna igen sig. För förläggarna och för de flesta av de intervjuade författarna ska läsarna helst också kunna identifiera sig med karaktärerna och de miljöer och teman

som skildras, som ligger nära läsarnas egen liv och erfarenheter. Detta medför att böckernas tematik anpassas till det som förlag och författare anser att ungdomar vill läsa om. Till skillnad från Felski avser förlagen och författarna med igenkänning en identifikation, där avsikten är att läsaren ska identifiera sig med karaktärerna och miljöerna i boken. I vissa avseenden menar förlagen och författarna att den lättlästa litteraturen ska informera de svaga och omotiverade läsarna om verkligheten. Litteraturen ska med Felskis begrepp ge social kunskap om världen. Vidare är många av de lättlästa böckerna försedda med elev- och lärarguider som kan användas i klassrummet. Detta material finns tillgängligt att ladda ner gratis på förlagens hemsidor och skrivs inte av författarna utan produceras av förlagen själva, ofta med hjälp av specialpedagoger (Nordenstam & Olin-Scheller, "Hjälpa eller stjälpa?"). Litterära läsupplevelser där läsningen kan innebära ett omvälvande möte med främmande idéer, upplevelser och handlingar är således nedtonade hos såväl förläggarna som författarna. Den lättlästa litteraturen får därför en tydligt upplysande och uppfostrande funktion, som snarare leder tankarna till läromedelsgenren än till skönlitterär läsning.

Vår analys visar att det finns en risk för en utveckling där lättläst används slentrianmässigt bland grupper av läsare som också behöver mer utmanande texter. Detta är en oro vi delar med flera av de intervjuade författarna. Eftersom läsutveckling bygger på att man som läsare får ta del av texter som innebär ett möte med nya perspektiv och främmande världar, såväl tematiskt som berättartekniskt (McCormick), riskerar lättläst att fungera som en begränsande faktor för grupper av elever. Såväl valet av böcker, men också hur de används didaktiskt i klassrummet, blir därför avgörande för hur undervisningen kan stötta eleverna i deras litterära förståelse. Detta är dock aspekter som denna studie inte närmare går in på, eftersom undersökningen då bör omfatta empiriska läsare och observationer från klassrum där lättläst är en del av undervisningen.

Förlagens och författarnas uppfattningar kring lättläst visar att både författare och förläggare har en stor drivkraft för att öka intresset för skönlitteratur för unga. De vill ta bort stigmatiseringen kring lättläst, samtidigt som de lyfter fram demokratiuppdraget som innebär att alla har rätt att få goda läsupplevelser av litteratur oavsett förutsättningar. Texttypens statushöjning och närmande till den traditionella ungdomslitteraturens mainstreamfåra har inneburit en ökad utgivning och spridning. Förlag och författare drivs också av en vilja att de svaga, ovilliga och omotiverade unga läsarna ska känna att de duger. Också denna grupp läsare ska ha rätt att känna

lyckan över att ha läst ut en hel bok, som en förläggare uttrycker det. Den dominerande uppfattningen om litteratur och läsning hos författarna och förläggarna är att de ser litteraturen som god och att man blir en god människa av att läsa. Att skriva och ge ut lättläst blir därför en mission. Författare och förläggare vill helt enkelt göra gott. Men den fråga som fortfarande kvarstår är om, och i så fall hur, lättlästa böcker verkligen gör läsarna klokare och mer toleranta.

Biografisk information: Anna Nordenstam är docent och universitetslektor i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet och professor i svenska med didaktisk inriktning vid Luleå tekniska universitet. Hon har bland annat skrivit Från fabler till manga. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barn- och ungdomslitteratur I–II (2015–2016) tillsammans med Ann Boglind och en rad artiklar om barn- och ungdomslitteratur. Hennes forskningsintressen är barn- och ungdomslitteratur, feministiska serier och litteraturhistorieskrivning. Tillsammans med Christina Olin-Scheller arbetar hon med ett forskningsprojekt om lättläst skönlitteratur för unga.

Christina Olin-Scheller är fil. dr i litteraturvetenskap och professor i pedagogiskt arbete vid Karlstads universitet. Hennes forskningsintressen är frågor som rör läsning, läsundervisning och läsutveckling, vilket hon har diskuterat i boken Såpor istället för Strindberg. Litteraturundervisning i ett nytt medielandskap (2008) och Författande fans (2010, tillsammans med Patrik Wikström). I boken Läsa mellan raderna (2016) lyfter Olin-Scheller tillsammans med Michael Tengberg frågor som rör effekter av läsundervisning.

Referenser

Adkins, Angela, Elkins, Ericka & Singh, Nirbhay. "Readability of NIMH Easy-to-Read Patient Education Materials". *Journal of Child and Family Studies*, volym 10, nr 3, 2001: 279–285.

Bergman, Lotta & Persson, Magnus. "Läsningens scener. Om författarbesök i skolan". *Läsning*. Red. Jenny Björkman & Björn Fjæstad. RJ:s årsbok 2013. Göteborg: Makadam, 2013: 122–134.

Boglind, Ann & Nordenstam, Anna. *Från fabler till manga 2. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på ungdomslitteratur*. Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet nr 132. Malmö: Gleerups, 2016.

Bryman, Alan. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Övers. Björn Nilsson, Malmö: Liber, 2011.

Djurberg, Sara. "Lättläst men osynligt". *Svensk bokhandel*. Sommarens böcker, 2011: 6–12.

- Eagleton, Terry. *How to Read Literature*. New Haven & London: Yale University Press, 2013.
- Felski, Rita. *Uses of Literature*. Malden & Oxford: Blackwell, 2008.
- Johansson, Anders. *Göra ont. Litterär metafysik*. Göteborg: Glänta produktion, 2010.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Övers. Sven-Erik Thorell. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur, 2014.
- Lundberg, Ingvar & Reichenberg, Monica. *Vad är lättläst?* Härnösand: Specialpedagogiska myndigheten, 2008.
- Lundström, Stefan & Olin-Scheller, Christina. "Narrativ kompetens - en förutsättning i multimodala textuniversum?" *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3-4, 2010: 107-118.
- Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen*. SOU 2012:65. Stockholm: Offentliga förlaget Publit, 2012.
- McCormick, Kathleen. *The Culture of Reading and the Teaching of English*. Manchester/New York: Manchester University Press, 1994.
- McNulty, M. A. "Dyslexia and the Life Course". *Journal of Learning Disabilities*, nr 36, 2003: 363-381.
- MTM, Myndigheten för tillgängliga medier, <http://www.mtm.se/bibliotek/om-latta-texter/ll-forlaget/>
- Nikolajeva, Maria. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. New York/London: Routledge, 2010.
- Nordenstam, Anna & Olin-Scheller, Christina. "Om modelläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner". *Samtida svensk ungdomslitteratur. Analyser*. Red. Åsa Warnqvist. Lund: Studentlitteratur, 2017: 127-145.
- Nordenstam, Anna & Olin-Scheller, Christina. "Hjälpa eller stjälpas? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur". *Framtida berättelser. Perspektiv på nordisk modersmålsdidaktisk forskning och praktik*. Red. Heidi Höglund & Ria Heilä-Ylikallio. Vasa: Åbo Akademi, 2016: 103-120.
- Nussbaum, Martha C. *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. New York: Oxford University Press, 1990.
- Persson, Magnus. *Den goda boken. Samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur, 2012.

Persson, Magnus. *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Lund: Studentlitteratur, 2007.

Persson, Magnus & Bergman, Lotta. *Författaren i klassrummet*, 2011. <http://hdl.handle.net/2043/12935>

Reichenberg, Monica. "Are 'Reader-Friendly' Texts Always Better?" *IARTEM e-Journal*, volym 5, nr 2, 2013: 64–84.

Skolverket. *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap*. Skolverkets rapport 398. Stockholm: Skolverket, 2013.

Skolverket. *PISA 2015. 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik*. Stockholm: Skolverket, 2016.